

Жибак Д. М.,

аспірант кафедри англійської філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ФУНКЦІЙ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. У статті розглянуто наукові засади поняття політичного дискурсу, проведено його аналіз як складного комунікативного явища, що є складовою соціокультурної взаємодії. Розглянуто особливості політичного дискурсу, зазначено підходи та напрями дискурс-аналізу, котрі спрямовані на вивчення різних аспектів політичного дискурсу.

Ключові слова: політичний дискурс, політичні процеси, дискурс-аналіз, комунікативні явища, політична мова.

Постановка проблеми. Політичні, економічні та міжкультурні відносини у світі та розвиток людської діяльності в усіх сферах життя зумовлюють високу актуальність питання дослідження мовної комунікації. Комунікація є невід'ємною частиною життя сучасного суспільства. Глобалізація використання комунікативних технологій привертає до себе прискіпливу увагу науковців.

Зацікавлення лінгвістів цим явищем можна пояснити тим, що даний вид комунікації набуває рис засобів маніпулювання свідомістю та методів масового впливу на суспільство взагалі. Дослідження проблем комунікативного впливу на суспільну свідомість стали предметом зацікавлення науковців ще у 50-х роках минулого століття. Тоді було встановлено, що зв'язок мови з політичним життям суспільства є досить тісним, проте її здатність активно впливати на конкретні політичні процеси у житті суспільства була визначена відносно недавно. Сьогодні механізми політичного маніпулювання набувають все більшого значення, а отже, мова починає виконувати ще більше функцій у маніпулятивному процесі. Простежити механізми використання мови для здійснення впливу на масову свідомість можна, вивчаючи політичний дискурс, зокрема, як взірець просування демократичних ідей та цінностей.

Вивченню проблем теоретичного, методичного та практичного аспектів політичного дискурсу присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема: А.М. Баранов, Д. Болінджер, Т. ван Дейк, Дж. Даймонд, В.І. Карасик, Ю.М. Караулов, О.М. Паршина, О.О. Попов, Г.Г. Почепцов, А.П. Чудінов, М. Шадсон, О.І. Шейгал та ін. Саме цей вид дискурсу є предметом вивчення не лише лінгвістів, а й представників інших наукових сфер.

Метою статті є дослідження питань, пов'язаних із політичним дискурсом, його відповідністю рівневі суспільства, що є певним відображенням культурної, соціальної та політичної ситуації, яка панує в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Розглядаються різні проблеми, пов'язані з функціонуванням мови у сфері політики. Поняття «дискурс» є дуже багатозначним. У науковій літературі до 70-х років слово дискурс дуже часто співставлялося та отожднювалося з поняттям текст. Це можна пояснити тим, що й досі не в усіх мовах існує слово, котре би відповідало цьому поняттю. У 1980–90-х роках багато дослідників звертають ува-

гу на проблему дискурсу, відповідно це слово набирає широкого використання, що призводить тлумачення терміну багатьма дослідниками та науковцями. Перш за все, вчені звертаються до його тлумачення у латинській мові, де слово «*discursus*» позначає певну еволюцію свого значення. Спочатку воно має значення «розмова», «бесіда», а пізніше набуває перекладу «аргумент», «пояснення», «логічне мислення». З часом цей термін з'являється і в інших мовах, і вже там починає набувати ширшого, повнішого значення. З англійської мови слово *discourse* перекладається, як «мова, бесіда, виступ, діалогічна мова, послідовна промова». Французькою «*discours*» означає «мовлення», а український тлумачний словник обмежується визначенням «розмова, словесна розправа». Ю. Хабермас розглядає дискурс, як «тип мовної комунікації особливого різновиду, що передбачає раціональне, критичне осмислення цінностей, норм, правил соціального життя з єдиною метою – досягнення взаєморозуміння» [11, с. 36]. Е. Бенвеніст пояснює це поняття, як «живе мовлення, що передбачає комунікативний контакт мовців і слухачів» [3, с. 64]. За М. Фуко, дискурс – «вербальний семіотичний процес, соціально обумовлена організація мови, синтез «вже сказаного» та «ніколи не сказаного». Г. Кук характеризує дискурс, як «єдність і взаємодію тексту і контексту». П. Серіо визначає аж 8 трактувань поняття дискурс, одне з яких пояснює його, як «еквівалент поняттю «мовлення», тобто будь-який конкретний вислів». Вітчизняні лінгвісти також пропонують свої погляди щодо тлумачення поняття дискурсу. Зокрема, М. Макаров визначає дискурс з точки зору формальної, ситуативної та функціональної інтерпретації. На думку Л. Нагорної сучасний дискурс – «явище дійсності зі знаковою природою та певною структурованістю» [8, с. 126–130].

На нашу думку, одне з найповніших трактувань поняття дискурсу належить німецькому вченому Т. ван Дейку, котрий розглядає його, як суттєву складову соціокультурної взаємодії, характерними ознаками якої є інтерес, цілі та стилі. Він стверджує, що дискурс є «комунікативним явищем, складовою якого є ще також і соціальний контекст, надання інформації про учасників комунікації та процеси сприйняття повідомлень» [5, с. 103].

У сучасному розумінні «дискурс» – це складне комунікативне явище, котре, крім тексту, включає в себе також і екстралінгвальні чинники, тобто знання про світ, досвід, думки, погляди, цілі адресата, необхідні для розуміння тексту. Вчені характеризують це явище, як завершене, цільне та зв'язне, тобто таке, що володіє всіма властивостями тексту. Дискурс розглядають одночасно і як процес, і як результат (у вигляді фіксованого тексту). Таким чином, учені наголошують на тому, що важливою рисою дискурсу в широкому значенні є його співвіднесеність із конкретними учасниками акту (мовець та слухач), а також наміром мовця впливати на читача. Отже, у лінгвістиці дискурс трактують як концепт, котрий включає в себе динамічний процес мовної діяльності та її результат.

Враховуючи всі визначення та тлумачення дискурсу, виокремлюють та досліджують певні його різновиди (військовий, педагогічний, юридичний, критичний, науковий, політичний). Теоретичні основи поняття «політичний дискурс» були визначені представниками оксфордської та кембриджської шкіл у 50-х роках ХХ століття. До найвизначніших робіт аналізу проблематики цього виду дискурсу належать праці Т. ван Дейка, Е. Бенвеніста, Ю. Хабермаса, П. Серіо, а також роботи вітчизняних авторів О.М. Баранова, О.І. Шейгал. Політичний дискурс є особливим видом дискурсу, адже він є обмежений особливою соціальною сферою – політикою. Взагалі, думки науковців щодо того, що саме стосується політичного дискурсу, розходяться. О. Шейгал вказує, що будь-який матеріал, у якому йдеться про політику, слід називати «політичним дискурсом». Тобто, широке розуміння цього поняття охоплює всі мовні висловлювання, дійових осіб, об'єкти, обставини, час, контекст [12, с. 99].

Проте варто зазначити, що політичний дискурс не обмежується суто діалогічним мовленням. Він існує в усній та у письмовій формах. До усної форми належать публічні виступи, заяви, коментарі, політичні огляди, прес-конференції, дебати, інтерв'ю, участь у теле- і радіопередачах, урядові обговорення. Така форма політичного дискурсу є особовою та індивідуалізованою. Письмова форма включає в себе документацію (договори, домовленості, протоколи), а також публікації у ЗМІ, матеріали спеціалізованих видань, політичну рекламу, агітаційні листівки, буклети, іміджеві тексти. Н.В. Кондратенко виділяє також різні форми політичного дискурсу в залежності від комунікативних, формальних, інтенціональних та інших чинників. Вона пропонує таку класифікацію: за метою політичний дискурс буває інформативним, спонукальним, іміджевим, мотиваційним, експресивним, за формою – усним та писемним, за чинником адресата – особисто та масово адресованим, за чинником мовця – адресно спрямованим та опосередкованим, за сферою функціонування – телевізійним, газетно-журнальним, рекламним, PR [7, с. 67].

Лінгвістика у сфері політичного дискурсу у своїй теорії дуже часто покладається на дискурс-аналіз, тобто аналіз форм комунікативної взаємодії. Дискурс-аналіз має на меті пошук прихованого змісту, різницю між політичним виступом та справжніми намірами політика. Він використовується тоді, коли мова йде про оцінку та аналіз певних тенденцій, моніторинг певних моделей поведінки. Результати такого аналізу дозволяють викривати безпідставні обіцянки та маніпулятивні стратегії, використані політиками під час, наприклад, виборчих кампаній. Головною метою дискурс-аналізу є спроба простежити саме за тими мовними засобами, котрі стають інструментами політичних маніпуляцій.

У межах лінгвістичних досліджень виділяють два підходи до аналізу політичного дискурсу: дескриптивний та критичний. Дескриптивний спрямований на вивчення мовної поведінки політиків, маніпулятивних стратегій, риторичних прийомів та змістовної сторони політичних текстів, мовленнєвих засобів. Він зводиться до класичної методики риторичного аналізу публічних виступів. У рамках цього підходу дослідник є незалежним, нейтральним аналітиком, він виступає без власної ідеологічної оцінки. Критичний підхід націлений на критичне вивчення соціальної моралі, яка виражається у мові чи дискурсі, досліджує мову, як засіб володарювання і соціального контролю, робить акцент на соціальній нерівності. У рамках цього

підходу дослідник відкрито займає бік тих, хто втратив владу. О.І. Шейгал виділяє ще один підхід до вивчення політичного дискурсу – когнітивний. Він дає можливість переходу від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації [12, с. 44]. Виділяють також так званий постмодерністський підхід, котрий трактує дискурс, як практику соціального конструювання.

Існує два великих напрями дискурс-аналізу – філософський та філологічний. Філософський має на меті аналіз повсякденної мови і пов'язаний із герменевтикою. Представники філологічного напрямку завжди опиралися на використання лінгвістичних методів аналізу. Більшість праць, котрі присвячені аналізу політичного дискурсу, належать до галузі лінгвопрагматики, де аналізуються численні мовні засоби, котрі використовуються для того, аби формувати у читача ідеологічне спрямування. Дослідження політичного дискурсу з лінгвістичної точки зору є порівняно новими. Зацікавлення лінгвістів стосуються парафрази і синонімічності, аргументації і синтаксису, лексики, нарративних функцій, риторики, семіотики, відмінкової граматики, антропології та соціолінгвістики. Цими проблемами займалися П. Анрі, П. Ашарда, Р. Барт, С. Верона, К. Гільомен, Ж. Зайдель, Р. Муньє, Р. Моро, М. Пешо, Ж. Пуату, Ж.-П. Фейє.

В.З. Дем'янков пропонує розглядати політичний дискурс у чотирьох контекстах: політологічному, лінгвістичному, соціопсихолінгвістичному та індивідуально-герменевтичному. Він зазначає, що політологічний аспект слугує засобом для політичних висновків, лінгвістична точка зору існує для інтерпретації політично-ідеологічних концепцій, соціопсихолінгвістика допомагає дослідити ефективність досягнення явних та прихованих політичних цілей мовця, а індивідуально-герменевтична – аналізує особистий зміст мовлення автора у певних обставинах [6, с. 68].

Політичний дискурс має дуже багатофункціональне суспільне призначення. Увага науковців, а також представників інших сфер пояснюється тим, що він має на меті вплив на формування масової думки, завоювання та утримання влади. Проте це не єдина його функція. Політичний дискурс спрямований на інформування населення про політичні проблеми, створення ґрунту для переконання адресатів. Однією з важливих функцій цього виду дискурсу є пропаганда, тобто навіювання певних поглядів, життєвих цінностей, ідеалів громадськості. Не менш важливим є і контроль за поширенням інформації, переконання слухача, спонукування його до певних дій з метою досягнення політичних цілей. Даний вид дискурсу переважно застосовується для обґрунтування політичних стратегій, нав'язування ідеологічних орієнтацій. О.І. Шейгал стверджує, що головною функцією політичного дискурсу є інструментальна – тобто, функція боротьби за владу, заволодіння нею та її збереження. Вона виявляється в заклик до дій, які виражаються у формі прямих звернень, лозунгів, законодавчих актів. З іншого боку, при створенні відповідного емоційного фону (надія, гордість за країну, впевненість, ворожість, ненависть). Д. Грейбер виокремлює такі функції політичного дискурсу, як поширення інформації, визначення порядку денного (що має на увазі контроль за поширенням інформації) та проєкція в майбутнє та минуле, що полягає у прогнозуванні політики на майбутнє, аналізуючи позитивний чи негативний досвід минулого.

В цілому, політичний дискурс ставить собі за мету формувати у соціумі саме ті думки, котрі є необхідними для автора дискурсу, що є досить небезпечним інструментом впливу, адже

такий засіб часто використовується для вирішення питання влади. Лінгвісти, які досліджують політичний дискурс, виділяють також функцію конструювання мовленнєвої реальності. Тобто, вважається, що політичний дискурс відповідає рівневі суспільства, є певним відображенням культурної, соціальної та політичної ситуації, яка панує в суспільстві. Таким чином, зазначаємо, що головними функціями політичного дискурсу є маніпулятивна, функція переконання, інформативна, аргументативна, створення картини кращого майбутнього та функція конструювання мовленнєвої реальності.

У рамках політичного дискурсу існує певна термінологічна розгалуженість, науковці часто розглядають такі поняття, як «політична мова», «політична комунікація», «політична лінгвістика». Політичну комунікацію науковці розуміють, як широке поняття, на базі якого і реалізується політичний дискурс. О. Шейгал взагалі пропонує вважати дані поняття синонімами. В.З. Дем'янков виокремлює риси, характерні для концепту «політична мова». Він зазначає, що це – термінологічність лексики, особлива структура дискурсу та його реалізації. В.В. Петренко вважає, що це поняття є дещо ширшим, адже воно охоплює не лише мову публічних політичних дискусій, а й включає мовні особливості політичних документів [10, с. 55]. А.М. Баранов та Є.Г. Казакевич переконані, що політична мова є «особливою знаковою системою, котра призначена власне для політичної комунікації» [1, с. 139]. А.П. Чудинов також розглядає це поняття, як варіант мовлення, орієнтований на сферу політики. П.Б. Паршин заперечує існування поняття «політична мова». Досліджуючи сферу політичної мови, він робить висновок, що вона відрізняється від звичайної мови лише своїм змістом [9, с. 86].

Е. Буш зазначає, що «політична комунікація реалізується в різноманітних жанрових формах політичного дискурсу, а політичний дискурс обслуговується засобами політичної мови» [13, с. 112]. Отже, порівнюючи поняття «політична мова» та «політичний дискурс», вчені не вбачають достатньо характерних ознак для виокремлення «політичної мови», як окремої галузі лінгвістичних досліджень.

Висновки. У статті наведені наукові засади та проаналізовані особливості політичного дискурсу, зазначені підходи та напрями дискурс-аналізу, котрі спрямовані на вивчення різних аспектів політичного дискурсу, встановлена мета аналізу цього виду дискурсу.

Окреслені основні функції політичного дискурсу, до яких належать – маніпулятивна, функція переконання, інформативна, аргументативна, створення картин кращого майбутнього та функція конструювання мовленнєвої реальності. Ми поділяємо думку багатьох сучасних українських та зарубіжних учених, котрі вважають інструментальну функцію однією з найважливіших, адже саме вона є функцією боротьби за владу, заволодіння нею та її збереження. Також було досліджено тлумачення терміну «політична мова» українськими та зарубіжними вченими. Здійснивши аналіз значної кількості літературних джерел з цього питання, вважаємо, що на даний момент не існує достатньо підстав виокремлювати таке поняття, як окрему дисципліну, а скоріше варто трактувати його як субдисципліну.

Таким чином, можемо зробити висновок, що незважаючи на численні праці у сфері дослідження політичного дискурсу, цей вид дискурсу все ще потребує ґрунтовного аналізу. Дане питання є надзвичайно актуальним, адже розуміння дискурсу має велике значення, оскільки воно стосується не тільки між-

культурного спілкування, але й допомагає орієнтуватися в інформаційному потоці.

Література:

1. Баранов А.Н., Казакевич Е.Г. Парламентские дебаты: традиции и новации / А.Н. Баранов, Е.Г. Казакевич // М., 1991. – 152 с.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Монографія / Ф.С. Бацевич // Львів: Видавничий центр при ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 281 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист // – М., 1974. – 276 с.
4. Бутова І.С. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень / І.С. Бутова // Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови». – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – Вип. 16. – 238 с.
5. Дейк Т.А. Язык, познание, коммуникация / Т.А. Дейк // Пер. с англ. – М., 1989. – 312 с.
6. Дем'янков В.З. Политический дискурс, как предмет политологической филологии / Политический дискурс: история и современные исследования // В.З. Дем'янков / Сборник научных трудов. – М., 2002. – 184 с.
7. Кондратенко Н.В. Український політичний дискурс: монографія / Н.В. Кондратенко // Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса: Чорномор'є, 2007. – 196 с.
8. Нагорна Л.Б. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / Л.Б. Нагорна // НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – Київ: Світогляд, 2005. – 316 с.
9. Паршин П.Б. Лингвистические методы в концептуальной реконструкции // Системные исследования, методологические проблемы. – 1986. – М.: Наука, 1987. – 450 с.
10. Петренко В.В. Політична мова як засіб маніпулятивного впливу: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 157 с.
11. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / Ю. Хабермас // Пер. с нем. М.М. Беляева и др. – М.: Весь мир, 2003. – 253 с.
12. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Шейгал Е.И. – 195 с.
13. Busch Andrew E. The constitution on campaign trail: the surprising political career of America's founding document / Rowman & Littlefield Publishers, Inc. – USA, 2007. – 319 p.

Жибак Д. М. К вопросу особенностей и функций политического дискурса

Аннотация. В статье рассмотрены научные основы понятия политического дискурса, проведен его анализ как сложного коммуникативного явления, которое представляет собой составную социокультурного взаимодействия. Рассмотрены особенности политического дискурса, указаны подходы и направления дискурс-анализа, которые направлены на изучение различных аспектов политического дискурса.

Ключевые слова: политический дискурс, политические процессы, дискурс-анализ, коммуникативные явления, политическая речь.

Zhybak D. To the question of peculiarities and functions of political discourse

Summary. In article the scientific foundations of notion of political discourse were considered, the analysis of this concept as a complex communicative phenomenon which is a part of sociocultural interaction was conducted. Given article dwells upon approaches and spheres of discourse analysis, which aim at studying of different political discourse aspects.

Key words: political discourse, political processes, discourse analysis, communicative phenomena, political language.